FAPTE DE LIMBĂ

Considerăm necesar un astfel de capitol din mai multe motive, între care cel mai important este dat de mulțimea variantelor sub care apar unele nume. Motivarea o găsim formulată cu aproape un secol în urmă de către Ștefan Pașca în lucrarea *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*. Autorul sublinia faptul că și numele proprii sunt supuse regulilor de evoluție a elementelor constitutive ale tezaurului limbii. Dar transformările întâlnite în anumite zone prezintă abateri de la regulile obișnuite de transformare a elementelor graiului vorbit, ilustrează evoluții artificiale, neobișnuite în evoluția istorică a limbii. Variantele întâlnite

> „nu sunt totdeauna rezultatul unor dezvoltări fonologice curente graiului comun, ci reproduc în graiul viu formele grafice arbitrare din documente, datorită notarilor străini, puțin obișnuiți cu unele sunete din limba noastră și puțin îndemânatici în a reda, prin caractere ortografice străine înfățișarea fonetică exactă a numelor românești" (Pașca 1936: 109).

Multe dintre asemenea variante nu sunt nici colective, nici generale. Sunt sporadice și diferite de la o localitate la alta. Exemplele înregistrate se explică, în mare parte, prin redarea în grafie defectuoasă a sunetelor ă și î și apoi reproducerea în graiul viu a formelor respective.

Din acest punct de vedere, observațiile noastre vor aduce precizări legate de toate compartimentele limbii, dar mai ales în fonetică / fonologie, morfologie, formarea cuvintelor, și mai puțin în sintaxă, fiindcă este vorba de cuvinte oarecum izolate, care intră în categoria numelor proprii.

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

Potrivit acestor precizări, vom reda, în continuare, faptele de limbă în subcapitolele următoare:

Fonetică

Unul dintre neajunsurile redării numelor din această zonă, mai ales în perioada de început a consemnării lor, îl constituie lipsa semnelor diacritice. Lucrul este explicabil dacă ne gândim la faptul că, în această perioadă timpurie, în limba română nu erau definitivate semnele diacritice pentru anumite foneme sau redarea anumitor grupuri consonantice. Ele au putut fi reconstituite cu mai multă siguranță după fixarea alfabetului latin (1860).

Ca urmare, constatăm:

Grafii multiple, majoritatea sub influență străină (germană, greacă, italiană, maghiară, slavă), unele încercând să redea pronunția locală: *Achim / Atyim*; *Andresiu / Andreș, Besutiu / Besuțiu*, *Cifor / Csifor / Tsifor / Tscifor / Tyiffor*; *Covaci / Covacs / Kovacs*, *Danci / Dancs*; *Filip / Philip*, *Ignat / Ignath*; *Iosef / Ioseph*, *Vasile / Vasele*, *Wasele / Waselle*.

Grafii care indică păstrarea pronunției locale: *Arman* pentru *Armean*, *Axănte* pentru *Axente*, *Berăș* pentru *Bereș*, *Câmpan* pentru *Câmpean*, *Giorgie* pentru *George*, *Grigore* pentru *Grigorie*, *Irimie* pentru *Ieremie*, *Ioan / Iuoan* pentru *Ioan*, *Iuon* pentru *Ion*, *Mihăilă / Mihailă* pentru *Mihai*, *Mihășten* pentru *Miheștean*, *Mniron* pentru *Miron*, *Teodor / Theodor / Toader / Todor / Tudor*[182] / *Thoider / Toider* (Hordou 1750).

Lipsa semnelor diacritice pentru unele nume creează destule neajunsuri chiar și în zilele noastre, când, de la același nume, întâlnim diverse variante, multe acceptate de autorități: *Danila / Dănila / Dănilă; Gavrila / Găvrila / Găvrilă; Itoc / Iț*oc, *Lacatuș / Lăcătuș / Lacătuș / Lacatîș / Lăcătîș*, *Mihailă / Mihăilă / Mihaila / Mihăila*; *Andrieș / Andries*, *Ștefănuț / Ștefanuț / Ștefănuți*.

Numele preluate din slavă urmează modelul slavon cunoscut:

[182] Forma *Tudor* se explică prin faptul că „încă din antichitate *eo* a devenit *u* […], dar apare astăzi și varianta cu *eo*" (Graur 1965: 50).

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

– *th-* > *-ft-*: *Agathon* > *Agafton*, *Dositheu* > *Dosoftei*, *Mathaeus* > *Maftei*, *Timothei* > *Timoftei*.

Unele nume maghiare apar și în ortografia românească sau într-o variantă hibridă: *Kis* / *Kiss* / *Chis* / *Chiș*, *Danci* / *Dancs* .

Grafii duble:

– x / cs: *Alexe* / *Alecse*, *Alexandru* / *Alecsandru*;

– p / b: *Precup* / *Precub*;

– b / v: *Sebastian* / *Sevastian* / *Sevestian*;

– s / z: *Cosma* / *Cozma*, *Iozef* / *Iosif*[183].

Transformări ale unor consoane sau grupuri consonantice:

– *chi* > *ci*: *Chifor* > *Cifor*, *Chirilă* > *Cirilă; Nichita* / *Nechita* > *Nicita* / *Necita*, *Paraschiva* / *Parasciva*;

– *ghi* / *g: Ghilici* / *Gîlici;*

– *ghi* > *gi*: *Aghistina* > *Agistina*;

–*ghe* > *ge: Anghel* >*Angel*;

– *f* > *ĉ*: *Filimon* > *Cilimon, Filip* > *Cilip*[184];

– *m* > *n* („prin palatalizare, sub influența lui *i* următor” (Iordan 1983: 255, *s.v. Ifteni*)[185]: *Iftimie* > *Iftinie*;

– *v* > *f: Avrigean* / *Afrigean*;

– *t* > *č*: *Condrate* / *Condrace*;

– *j* > *ș: Cojbuc* > *Coșbuc*, *Hrijman* >*Hrișman*;

– *k* > *ť* > *ĉ*: *Dochia*[186] > *Dotia* > *Docea*; *Condrate* > *Condrace*.

Vocalism

– *a* > *ă* (în derivate cu suf. *-an* și *-ean*): *Zagrean* > *Zăgrean*;

– *a* > *e*: *Damian* / *Demian*, *Matrona* / *Metrona*, *Patrașcu* / *Petrașcu* / *Patrascu*;

[183] Formele cu *z* sunt luate din limbile occidentale, unde *s* intervocalic a devenit, de obicei, *z* (Graur 1965: 51).

[184] Există însă și situații în care „africata alveopalatală surdă ĉ evoluează la fricativa alveopalatală ŝ: șer, șerșel, (am) *șerut*”, cf. Botoșineanu 2007: 117. Pentru problema fricativizării africatei surde ĉ, vezi și R. Todoran 1965: 85–95; Iordan 1968: 95.

[185] Pentru palatalizarea lui *m* la *mń, ń*, vezi și Gheție 1994: 86.

[186] *Dokia* este un hipocoristic de la *Evdokia*, devenit *Vdokia* și apoi *Dokia* (Graur 1965: 51).

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

– *ă* > *e*: *Pupăză* > *Pupeză*;

– *ē* > *i*: *Daniel – Daniil*, *Elie – Ilie*, *Gabriel – Gavril*, *Rafael – Rafail*[187], *Samuel – Samuil / Samoil*, perechi în care primul nume este popular, grec sau slav, al doilea este livresc, venit din apus (v. Graur 1965: 49), și pentru toate acestea, sublinia Al. Graur, „există variante de origine slavă terminate în -ă: *Dănilă*, *Gavrilă*, *Manuilă*, *Mihăilă*, *Rafailă*, *Samoilă* (*Ibidem*: 49).

– *e – a* > *i – a*: *Titeana* > *Titiana***;**

– *u* > *o*: *Eugenia* > *Eogenia*, *Iustin* > *Iostin*;

Alternanțe vocalice

– *o* / *oa*: *Firona* / *Firoana*, *Matrona* / *Matroana*;

– *ea* / *ia*: *Florean* / *Florian*, *Furcea* / *Furcia*, *Andreea* / *Andreia*;

– *e* / *i*: *Elie* / *Ilie*, *Gregoriu* / *Grigore*, *Ieremia* / *Irimie*, *Iozef* / *Iosif*, *Irena* / *Irina*,

Leonte / *Lionte*; *Nechita* / *Nichita* / *Necita* / *Nicita*; *Nicodem* / *Nicodim*.

Morfologie

Antroponimele masculine se termină, de regulă, în consoană sau, unele, în consoană muiată (notată cu un *-i* final): *Bugnar* / *Burnari*, *Clement*, *Hondrar* / *Hondrari*, *Horț* / *Horți*, *Martar* / *Martari*, *Toderic* / *Toderici*.

Altele se termină în una dintre vocalele: *-a*, -ă, *-e(a)*: *Alexa*, *Nechita* / *Nichita*, *Clemente*[188], *Gheorghe* / *George*, *Grigore*, *Ipate*, *Ieremie*, *Leonte*, *Nicolae*, *Petre*, *Pintea*.

Anumite forme în *-e* pot proveni de la vocativ: *Androne*, *Petre*[189]:

---

[187] Pentru unele dintre aceste cuvinte există variante de origine slavă terminate în ă (Graur 1965: 49): *Dănilă*, *Gavrilă*, *Mihăilă*, *Rafailă*.

[188] Noi am înregistrat și forma *Clemente*, care ar putea fi explicată prin italiană, ceea ce pentru zona Regimentului de Graniță nu este imposibil. Antroponimul are la bază latinescul *Clemens*, *Clementis*, corespunzător adjectivului neologic românesc *clement* și substantivului *clemență* (v. Ionescu 2001: 102–103).

[189] „Numele masculin *Petre* este receptat ca fiind o formă de vocativ, astfel încât la

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

> „Din vremea când vocativul era încă viguros, păstrăm urme ale opoziției lui față de nominativ. La masculin, găsim unele nume la care nominativul a fost înlocuit cu vocativul, altele la care nominativul a fost modificat spre a nu se confunda cu vocativul. De la *Petru*, vocativul s-a format normal și a căpătat forma *Petre*, care însă a putut fi luată drept nominativ. După cum vocativului *Ilie* îi corespunde nominativul *Ilie* (mai exact nominativul *Ilie* se folosește și pentru vocativ), tot așa față de vocativul *Petre* s-a socotit că nominativul trebuie să fie *Petre* (apoi s-a refăcut un nou nominativ *Petrea* și un nou vocativ *Petreo*)" (Graur 1965: 139).

În alte situații, formele de nominativ, ca nume de familie, provin din genitiv: *Ani*, *Ileni*, *Muti*, *Petri*, *Pinti*. Aceasta, fiindcă la multe nume de familie este atestată „encliza articolului hotărât la G., atât la feminine, cât și la masculine: *Andreichi*, *Ani*, *Cosmi*, *Ileni*, *Floiri*[190] / *Flori*, *Grigoiri*, *Marti*, *Nechiti*, *Tomi*, *Ustâni*, *Varvari*" (Botoșineanu 2007: 169).

Multe nume dintre cele terminate în consoană apar și articulat, cu *-u* final: *Bugnar* / *Bugnaru*, *Casian* / *Casianu*, *Clement* / *Clementu*, *Coșbuc* / *Coșbucu*, *Filip* / *Filipu*, *Ignat* / *Ignatu*, *Iosef* / *Iosefu*, *Miron* / *Mironu*, *Morar* / *Moraru, Rus* / *Rusu*, *Sebastian* / *Sebastianu* etc.

Formele în *-u* sunt considerate că provin din *-ul* și de aceea au fost tratate ca orice cuvânt articulat (*-u* preluând valoarea articolului *-l*) (Iordan 1963: 488). Al. Graur consideră că prezența acestui *-u* se motivează și prin analogie cu tipul numelor provenite din porecle, *Albu*, *Lungu*, *Prefăcutu*, Știrbu etc. sau cu cele provenite de la meserii, *Ciobanu*, *Croitoru* etc. Adjectivele devenite antroponime „sunt aproape totdeauna articulate", ca numele de meserii, la origine substantive comune „folosite pentru identificare: *care Ion? Croitorul*" (Graur 1965: 141)[191].

---

nominativ el va fi inclus la declinarea I și va cunoaște tipul de flexiune specific acesteia: *Petrea*" (și varianta *Petria*) (Botoșineanu 2007: 168).

[190] *Floiri*, *Grigoiri*, diftongarea lui *o* în *-oi* se datorează lui *i* următor.

[191] Al. Graur a arătat că, în română, „mare parte a numelor de botez masculine, cât și a celor de familie de formă masculină se termină în *-u*. Într-o fază mai veche a limbii, terminația era *-ul*" (1965: 110). În privința naturii acestui element, autorul crede

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

Sunt multe cazurile în care „se adaugă un *-iu* la nume de origine străină, având în vedere că numele gentilice latinești se terminau în *-ius*" (Graur 1965: 94, 97, 150). „Finala *-iu* este adăugată la unele nume ardelenești pentru a marca originea lor românească; alteori grupul *-iu* este etimologic, în sensul că articolul *-u* s-a adăugat la o temă terminată în *-i* scurt sau în consoană muiată (ceea ce se notează tot cu *-i*). […] Alteori, *-i* s-a introdus fără justificare etimologică, pentru a da caracter românesc numelui" (Graur 1965: 150): *Burnar / Burnari / Burnariu*, *Butaci / Butaciu*, *Coruț / Coruți / Coruțiu*, *Cotuț / Cotuți / Cotuțiu*, *Ienci / Ienciu*, *Olar / Olari / Olariu*.

„În toate aceste cazuri, arăta Al. Graur, se pot face, și se fac efectiv, greșeli de accent și de silabație, desigur în primul rând sub influența numelor terminate în *-iu*, cu *-i* accentuat, împrumutate din grecește" (Graur 1965: 1150): *Burnáriu / Burnaríu*, *Cotúțiu / Cotuțíu* ș.a.

Unele nume masculine terminate în *-e* au putut primi articolul *-a*, cum menționează Al. Graur, care dă exemplele: *Oprea*, *Petrea*, *Udrea* (Graur 1965: 121). Din zona cercetată putem adăuga numele masculin *Florea* și femininele Docea, Zenovea. Tot Al. Graur lansează și ideea că acest *-a*, din *Docea*, *Florea*, *Oprea*, *Petrea* etc. ar putea proveni din aglutinarea articolului, „*Petre-a lu Somușca*" (Graur 1965: 141).

În privința cazului, numele terminate în *-a*, *-e* au genitivul în *-i*: Alexa – *Alexi*, Ana – *Ani*, Cira – *Ciri*, Cosma – *Cosmi*, Flore – *Floiri*, Irina – *Irini*, Moisa – *Moisi*, Nechita – *Nechiti*, Petre – *Petri*.

Tot în -i fac genitivul și unele nume terminate în consoană sau -u: *Todor – Todori*:

Grigore *Todori* (Telciu).

Alături de acest genitiv în *-i*, numele înregistrate conduc și la alte două variante: genitiv cu articolul antepus și genitiv cu articolul postpus.

Genitiv cu articolul antepus:

---

că adăugarea lui era „să dea un corp acceptabil numelor care ar fi fost prea scurte. Repartiția aceasta fiind specifică pentru română, trebuie să credem că și elementul adăugat cu rolul definit este românesc, nu împrumutat din slavă, care nu avea nevoie de el în funcțiunea arătată" (*Ibidem*: 111).

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

– cu articolul *lui*[192]: *lui Andreș*, *lui Avram*, *lui Cifor*, *Todora lui Vasele*, *Todora lui Ipathe Mironu*, *Miron lui Todor* (Hordou).

În altă parte apare forma *lu*: Ioana *lu* Pâcu, Dragomir *a lu* Petre Neguț (cf. Graur 1965: 91).

– cu articolul *a* invariabil[193]: Mironu *a* Petri, Mironu *a* Ileni, *a* Ciri, *a* Cozmi, *a* Gittului, Sofrone *a* Nicului, *a* Sîrbului, Lupa *a* Tompi

Uneori, articolul *a* se poate aglutina cu numele anterior, producând confuzii: *Lupuly Poppi* din *Lupul ly Poppi*, *Maftea popi George* din *Maftei a popi George*, *Ursula Petri* din *Ursul a Petri*.

Nu de puține ori apar, în același tabel, forme de genitiv, alături de cele de nominativ: *Simion a Cosmi*, dar *Anuța a Cosma*, *Miron lui Todor* / *Grigore Todori*.

Genitiv cu articolul postpus: *Alexandru*[194] *Andreki*, *Antimia Moldovanului*, *Măriuța Cretului*, *Nastasie Bocuranului*, *Philip Cretuly*, *Titiana Sigi*, *Vasile Rusului* (Hordou 1750);

Alexandru Popy, *Iuon Floiri*, *Gavrila Kozmy*, *Grigore Mitrului* (hipocoristic de la *Dumitru*), *Nichita Moisi*, *Grigore Petresi*, *Grigore Todori*, *Gyunka Ruszuly*, *Ignat Ruszuly*, *Iosip Tzankului* (poreclă Țîncu), *Iuoan Suganului*, *Iuon Thodori*, *Onul Blidaruly*[195], *Precup Surdului*, *Stephan Cziganului*, Ștefan Ciganului, *Toader Irini* (Telciu 1755).

Vocabular

Textele utilizate, privitoare la explicarea unor fapte legate de anumite nume, conțin:

– cuvinte învechite, regionale sau populare: *aclus* „inclus": „Iosif Bal a fost fiul lui Leonte Bal din Măhal (vezi genealogia *aclusă*)" (AS 26: 66), *acurat* „exact, limpede", *băiată* „pruncă": „Pavel a rămas văduv

[192] O bibliografie a acestei probleme se găsește la Botoșineanu (2007: 169–170); Avram 1986: 56; Densusianu 1915: 46; Șandru 1936: 133; Rusu 1960: 278; Teaha 1961: 90–91; *Tratat*: 372.

[193] Cf. și Graur 1965; Botoșineanu 2007: 174.

[194] Păstrăm ordinea alfabetică după primul nume.

[195] Considerăm că *-ly* din numele de familie este egal cu *-lui* / *-li*, așa cum apare în alte zone.

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

cu o *băiată* Aurelia…" (AS 26: 72), *erezi* „moștenitori": „Florea, mort fără *erezi*; Ioan, mort și el fără *erezi*" (AS 26: 67), *găjdușag* „gospodărie (bogată)", *inaș* „slugă tânără, băiat, fecior; ucenic", *morb* „boală", *orbalț* „erizipel, brâncă";

– cuvinte cu sensuri învechite: *carte* „scrisoare" („unde făcându-se *cărți* (scrisori) ne-au îndreptat spre Oradea-Mare" (AS 26: 48);

– variante sau forme învechite pentru unele apelative: *chehale* (pentru *cahlă*, *cahle* „placă de teracotă sau de faianță pentru sobe"; din ucr. *kahlja*; NDULR, *s.v.*: „Învăț și mă încălzesc la sobă, care era din *chehale* verzii" (AS 26: 55), *doară* pentru *doar* (*Doară* îi trebue bani?", însamna pentru însemna (AS 26: 50), *mâncă* pentru *mănâncă*, școale etc.;

– forme morfologice învechite și regionale: „*mi s-a fost înapoiat*" (AS 26: 49);

– variante pentru unele numele proprii: *Greasim / Greasin*, *Nicodim / Nicodin*, *Ioan / Ion*, *Ludovica / Lodovica / Rodovica*;

– etimologii: „Numele *Bal* este un nume străvechiu, sanscrit; însamnă „a trăi; a fi tare, puternic"[196] (AS 26: 66)[197];

Diminutive și hipocoristice

Faptele consemnate ne-au determinat la conceperea unui asemenea subcapitol, în sensul că inventarul numelor de familie și cel al prenumelor conține un număr foarte mare de diminutive și hipocoristice și prea puține alte formații. Pe de altă parte, aceste două categorii de nume sunt mult mai prezente în sistemul antroponimic prin coloratura dezmierdătoare în cadrul familiei și al apropiaților. Ca înveliș sonor, ele acționează divergent, diminutivele lungesc numele, în timp ce hipocoristicele îl scurtează.

[196] Informația este dată după Alexiu Viciu, *Nume de familie la românii din Ungaria*, în Unirea, Blaj, 1902, p. 262.

[197] Etimologia propusă nu se susține prin simplul motiv că româna nu a păstrat niciun nume propriu din perioade atât de îndepărtate. Pentru acest nume, Iorgu Iordan trimite la sl. *Bal*, cu mențiunea că „ar putea fi și sl. *bel-* „alb"; cf. *băl* „alb" (Iordan 1983: 44).

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)

Dintre sufixe, cele mai frecvente sunt:

–aș: *Filipaș*, *Grigoraș*, *Victoraș*;

*–aș*cu: *Dumitrașcu*, *Ionașcu, Ionașc;*

-ea: *Pavelea*, *Zimvelea;*

-el(a): *Dorel*, *Dumitrel*, *Ionel*, *Georgel*, *Marcel*, *Maricel*, *Marinel Ionela*;

-ena: *Vaselena*;

-ică / -ica: *Marinică*, *Vasilică*, *Angelica*, *Cinica*, *Domnica*, *Lucica*, *Maricica*, *Nazarica*, Sănica, *Sofica*, *Todorica*, *Valerica*;

-ina: *Augustina*, *Dorina*, *Niculina*;

-iș: *Todoriș;*

*-iș*ca: *Ilișca*, *Mariș*ca;

*-iș*or: *Petriș*or;

-iță: *Ghiorghiță, Ioniță, Mihăiță, Garofița, Luminița*;

-oa(*i*)*e / -oe*: *Dăncioaie*, *Gavriloae*, Păvăloae;

-oara: *Firoana*, *Marioara*;

–uca: *Anuca*, *Firuca*;

-ița: *Garofița*, *Luminița*, *Mariț*a, *Oltița*;

–uț(a/ă): *Chelemănuț*, *Codruț, Cozmuța, Danuț, Gavriluț, Iliuț, Ionuț, Leonuț, Ștefănuț, Anuța, Mariuța, Varvaruța, Vlăduț.*

Unele sufixe apar și la hipocoristice:

-el: Mirel, *Titel;*

-ică: *Lucica*, *Mitică;*

*-iș*or: *Nicuș*or, *Oniș*or;

-iț(ă): *Dița, Domniț, Niculiță, Oniț*a;

–uca: *Firuca;*

–uț(a): *Doruț, Făneluț, Lenuța, Romuț.*

BDD-B859-06 © 2020 Editura Mega
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.188 (2026-11-07 07:03:52 UTC)